

ШАКИРДЛЭРДЭ ЧОГРАФИЈА ЕЛМИНЭ

МАРАҒЫ НЕЧЭ ЈАРАДЫРАМ

Фикрат МЭММЭДОВ,

Исмајиллы шәһәриндәки 3 нөмрәли мәктәбин чографія муәллими

Шакирдләрде фәннә марағ ојатмағ, онлар биләкләрә мүстәғил сурәтдә јијәләнмәк вәрдишләрә ашыламағ зәрури мәсәләдир. Она көрә де бу мәсәләгә мән хүсуси диғгәт јетирирәм.

Сон илләр әлдә етдијим нәтичәләр мәғсәднә наһил олдугғу мүстәғил. Белә ки, сон 4 илдә дәре дедијим шакирдләрден һәр ил али мәктәбләрин чографія факултәларинә гәбул олунарлар. Башға институтларда чографіядан имтаһан верән шакирдләр де мүвәффәғ гүјмәт алырлар. Буна нечә наһил олушмам?

Бу киңик јазыда ишимин бир нечә хүсусијәтини көстәрмәк истәјирәм. Мәлумдур ки, орта мәктәбләрде чографіянын әсасы V синифдә өјрәдиләр. Әкәр бешинчиләрде чографіяја марағ ојадылса, сонраки синифләрде бу марағы даһа мөһкәмләдиб јүксәк нәтичә әлдә етмәк олар.

V синиф шакирдләрә һәлә ибтидан синифләрде охујаркән пластилиндин мүхтәлиф фигурлар дүзәлтмәји өјрәнирләр. Буна көрә де мән онларла иши бурадан башлајырам.

Дерс илинин әввалиндә чографіяја аид марағлы епизодлар нағыт едир, сәјяһләрнин һәјәтиндан бәди парчалар охујурам. Бешинчиләрә екскурсияја апарыр вә чалышырам ки, орадан јашы хатирәләрә гајытсынлар. Шакирдләр екскурсияда көрдүкләри вә јеринә јетирдикләри ишләр барәдә реферат јазырлар. Јерин даһили гурулушу, вулканлар, заләзләләр һағғында кинофрагментләрден вә рәнкли шәкилләрдән истифадә едәрәк онларын марағына даһа да артырырам.

«Литосфер» бәһсини кечәркән бешинчиләрин ашағы синифләрде әмәк тәлими дәрсләриндә пластилиндин мүхтәлиф фигурлар дүзәлтмәк сәһәсиндә газандығлары бача-

рығлардан истифадә едирәм. Онлар евдә белә формалары сәрбәст һазырламағы тапшырырам. Тәчрүбә кестәрир ки, «Суајрычы», «Чај һөвзәси» вә с. кими чографин алајышларын мәннимсәннәлмәси үчүн бунун бәјүк әһәмијјәти вәрдир. Шакирдләрде елмә јаранан марағ вә биләкләрин тәкрары (дәрсликдән охумар, шәклә бахмар, контур хәритәдә гејд етмәк вә һәһәјәт, дүзәлтмәк) мөһкәм елми биләкләр әлдә етмәјә имкан верири. Бу нүмүнәләрден ән јашыларынә әјани вәсәнт кими чографія кабинетләриндә сахлајыр вә онлардан јери кәлдикчә истифадә едирәм.

VI синифдә материкләр чографіясынын тәдриси заманы артығ шакирдләр бәјүк марағ вә һәвәслә ишә кириширләр.

Алтынчыларын пластилинлә иши даһа мүрәккәбдир. Биз VI синиф шакирдләрә илә материкләрин физики хәритәсини һазырламышығ. Бунун ән үстүн чәһәти дә одур ки, шакирдләр дағларын вә ја дүзәнликләрин јерини хәритәдә мүзјјәндәшдирмәкдә чәтнинлик чәкмирләр. Ејни заманда физики хәритәнә охумағы даһа тез өјрәнирләр.

Алтынчылар гијаби сәјяһәтләрә дә чох севириләр. Онлар сәјяһәтдә азмамағ, чәтин вәзијјәтдә галмамағ үчүн кечилән мөвзулары даһа мүкәммәл өјрәнир, характерик элементләрә марағла изләјириләр. Чүнки бунлар екскурсия вә сәјяһәт заманы ләзым олар.

VI синиф шакирдләринин гијаби сәјяһәти чох марағлы јекунлашдырылар. Онларын гаршысында дүшүндүрүчү вә марағлы суаллар гојулур, бунларә верилән чавабларын инамлы вә елми олмасына чалышырлар.

Мәсәлән, шакирдләрә белә суал верилир: Истидән вә рүтүбатдан нә-

фәс алмағ чәтиндир, балта илә өзүмүзә күчлә јол ачырығ, һараданса бир милчәк учуб атымызы дишләдди, ат өлдү. Сонра бир јолдашымызы дишләди, о саат јухуја кетди. Милчәји асанлығла өлдүрдүк. Биз һарадајығ? О милчәк һағғында нә билирсиниз?

Онлар белә чаваб верирләр: Африканын рүтүбатли экваториал мөшәләр зонасы илә кедирик. Чәнкәлликдән кәмәк үчүн ачмағ балта вә дәһрә илә јол ачмағ олар. Бурада сәсә милчәји јашајыр. Бу милчәк дишләдикдә һејванлар өлүр, инсанлар исә јуху хәстәлијинә тутулулар вә с.

Белә сәјяһәтләрден сонра шакирдләрин чографіяја марағы артыр.

Биз једдинчиләрә биләклә ССРИ-нин мүттәғиг республикаларынын пластилиндин хәритәсини дүзәлтмишик. Онлар бу иши чох марағ вә бачарығла јеринә јетирмишләр. VII синиф шакирдләрә артығ «Ким ССРИ-ни јашы таныјыр» виторинасында иштирак едир, көзәл биләк нүмајиш етдирирләр.

VIII синиф шакирдләриндә артығ мүстәғил ахтарычылығ, јарадычылығ хүсусијјәтләри ашыламаға башлајырығ. Онлар дөври мөтбуаты мүнтәзәм изләјир, өлкәмизин иғтисадийәтинә экс етдирән чәдвәлләр, графикләр гурмаға чалышырлар. Бу вәрдишләр јарандығдан сонра рајону музуун иғтисадийәтинә экс етдирән чәдвәлләр гурурлар. Сонра чографія дәрнәјиндә бу чәдвәлләр шәрһ едир, кәләчәк үчүн даһа мүнасиб вариантлар сечир, фикир сөјләсәб чалышырлар.

IX синиф шакирдләрә мәктәбдә чографіяны өјрәнән сон курс сәјяһәтләр. Ләкин тәчрүбә кестәрир ки, чографіяны өјрәнмәјә јаранан бу марағ сәјәсиндә шакирдләр һәкинки доғгузунчу синифдә, һәтта онунчу синифдә охујаркән дә чографія дәрнәјинин мәшғәләләриндә иштирак едир; чографіядан кечирилән виторина, диспут вә кечәләрдә һәвәслә иштирак едирләр.

Биз доғгузунчуларын көмәји илә марағлы бүлләтенләр һазырламышығ. Мәсәлән, «Зәманәнин Колум-

бу» адлы бүлләтен папирусдан дүзәлдилмиш гајығларла Атлантик океаныны үзүб кечмиш мәшһүр сәјяһ Тур Хейрдала һәср олунымшудур. Бу бүлләтендә Хейрдал вә онун достларынын шәкилләри, онларын гајығы, океанда онларын јолуну әкс етдирән хәритә вә онлар һағғында изәһедичи јазылар вәрдири. Белә бүлләтенләр шакирдләрә елми биләкләр әлдә етмәјә көмәк едир. «Јахын гошшүмуз» бүлләтени Иран дөвләтинә һәср олунымшудур. Бурада да рәнкли шәкилләр вә изәһедичи јазылар вәсәтәсилә гошшүмузу һәмәја танытмағ истәмәйишик.

Бүтүн бу синифдәнхарич тәдбирләрин кечирилмәсиндән әсәс мәғсәд шакирдләрәдә елмә олан марағы артырмағдыр.

І вариант

1. Дунјанын һансы өлкәсидир ки, өзүнчү пул ваһиди јохдур? Андорра.

2. О һансы өлкәдир ки, пул ваһидинин ады, өлкәнүн адынн ејнидир? Заир. Әфғанистан — әфгани.

3. Һансы пул ваһидләринә даһа чох өлкәдә тәсадүф етмәк олар? Доллар — 19, франк 12, фунт 10, динар 9, песо 8, ескуда 7.

Һансы мүстәғил өлкәләр ејни ады вә ејни дәрәјли пул ваһидиндән истифадә адлар?

II вариант

Билирсинизми?

1. Андорра дунјанын јекәнә мүстәғил дөвләтдир ки, өзүнчү пул ваһиди јохдур.

2. Африкадаки Заир дөвләтиндә пул ваһидинин ады да заирдир. Әфғанистанда исә пул ваһидинин ады әфганидир.

3. Дунјанын 19 мүстәғил өлкәсиндә пул ваһидинин ады доллар, 12 өлкәдә франк, 10 өлкәдә фунт, 8 өлкәдә песо, 9 өлкәдә динар, 7 өлкәдә исә ескуда адланар.

4. Африканын 12 мүстәғил өлкәсиндә пул ваһиди вә пулуун ахычылығ габилијјәти ејнидир. Бу өлкәләр Африка малијјә бирлији јаратмышлар. Пул ваһидинин ады Африка малијјә бирлијинин франкыдыр.